

problematiky. Ostatně, Maria Theisenová je daleka jakémukoliv dogmatickému tvrzení, spíše se snaží předkládat co možná nejširší vějíř řešení, aniž by však alibisticky skrývala vlastní stanovisko.

Fundovaný monografický rozbor kodexu, který u tohoto rukopisu navzdory jeho významu dosud chyběl, a hluboká znalost iluminovaných rukopisů české proveniencce činí z recenzované práce nejen neopominutelnou položku v bádání o rukopisech doby Václava IV., ale také cenný zdroj inspirace pro příští badatele.

TOMÁŠ GAUDEK

Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Argo, Praha 2011

411 s., ISBN 978-80-257-0439-4

Ve své aktuální monografii zúročila Michaela Hrubá hluboké znalosti archivních pramenů především ze severozápadních Čech, které využila také u svých předchozích prací.¹ Zvolený úhel pohledu, pevně ukotvený nejen pramenně, ale také s ohledem na relevantní sekundární literaturu (poznámkový aparát bez seznamu pramenů a literatury tvoří sto stran textu), je nutné velmi přivítat, neboť domácí studie zaměřené na neurozené ženy v předmoderní době bychom mohli spočítat takřka na prstech dvou rukou. Můžeme konstatovat, že česká historiografie má v tomto směru dluh, který se publikacím sborníkového typu (aktuálně především *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*)² ani poslední objemné kolektivní monografii (*Žena v českých zemích od středověku do 20. století*)³ nepodařilo dosud vyrovnat. Tato skutečnost je o to překvapivější, že již v první polovině minulého století jim několik na svou dobu progresivních studií věnovala Anna Císařová-Kolářová.⁴

Michaela Hrubá se navíc zaměřila na působení žen především v oblasti „veřejného života“ sledovaných městských komunit, což je bez nadsázky pole neorané, neboť dosud byla aktivita neurozených obyvatelek Koruny české v domácí

1) Michaela HRUBÁ, *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 7–34; TÁŽ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002; TÁŽ, *Peruc a okolí v proměnách času*, Ústí nad Labem³2008.

2) *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*, edd. Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ – Kateřina ČADKOVÁ, Pardubice 2006.

3) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, edd. Jana BUREŠOVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Eduard MAUR, Praha 2009.

4) Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915; TÁŽ, *Žena v Jednotě bratrské*, Praha 1942; TÁŽ, *Posluchačky v kapli Betlémské*, Praha 1947.

historiografické produkci poněkud schematicky redukována na sféru „privátní“, především s ohledem na péči o domácnost a starost o děti. Autorka ostatně tomuto zjednodušujícímu rozčlenění na „soukromé“ a „veřejné“, od kterého je v západoevropském bádání dnes již upouštěno, v textu nijak nepodléhá. Středověký a raně novověký dům byl totiž místem, kam se kromě rodinného života v dnešním slova smyslu koncentrovala také výroba či obchod, proto je jakékoli oddělování těchto organicky provázaných sfér přinejmenším diskutabilní.

Tempo vyprávění je zpočátku pozvolné. Autorka nejprve stručně nastiňuje obraz, jaký o ženách podávají domácí středověké a raně novověké prameny a částečně i sekundární literatura, načež navazuje ve druhé kapitole začleněním zkoumané problematiky do bádání o raně novověkých českých městech. V další, stále ještě úvodní části se zaměřuje na složitý a dynamický vztah mezi *women's history* a *gender history*, který z podstaty není a ani nemůže být jednoznačně definován. Často napjatou diskusi na tomto poli spíše popisuje, než by se snažila zaujmout k ní stanovisko, respektive zasadit do jejího kontextu vlastní výzkum. Toho je možné vzhledem ke konceptuální roztržitosti „genderových“ výzkumů žet, protože čtenáři a čtenářky by jistě považovali za přínosné zjistit, jaké impulzy z obou (vzájemně provázaných) badatelských proudů byly inspirativní pro tuto konkrétní práci, respektive jak autorka proběhnuvší debatu reflektuje. Následuje stručný přehled zahraničního bádání o raně novověkých ženách, v němž M. Hrubá zdůrazňuje význam konceptu „pracovního páru“ v rámci německé *historische Antropologie*. Ta je také pro ni, jak vyplývá z textu monografie, zásadní metodologickou inspirací. Třetí kapitolu uzavírá podrobný přehled domácí historiografie, která má vztah k dějinám žen obecně, doplněný o resumé německojazyčných a domácích prací zaměřených speciálně na měšťanky.

Čtvrtá kapitola, v níž začíná vlastní jádro analýzy, je rozdělena na dvě části. První obsahuje výklad dobových právních norem relevantních pro zkoumanou dobu a geografickou oblast, tedy právo magdeburské. To je ve srovnání s právy jihoněmeckými obecně považováno za konzervativnější, archaičtější, s pomalejší recepcí práva římského, což se projevuje také v omezeném manipulačním prostoru žen. Ty jsou ve vztahu ke členům původní manželovy rodiny znevýhodňovány na rozdíl od práv jihoněmeckých, která protežují nukleární rodinu vzniklou sňatkem. Autorka však trefně poukazuje na obsah a genezi několika starobyklých právních institucí (*věno, gerade, leibzucht, musteil*), které tuto skutečnost do určité míry kompenzovaly ve prospěch měšťanských manželek. Velmi zajímavá jsou také její zjištění týkající se instituce tzv. *herwetu*. V magdeburském právu se původně jednalo o mužskou výbavu, která se v případě (jak argumentuje Hrubá), kdy dědictví nemovitostí v okruhu městských hradeb přecházelo přímo na vdovu bez mužských potomků, transformovala v určitou kompenzaci. Tu vdova odvedla do městské kasy, aby tak vynahradila svou absenci při aktivní vojenské obraně města. Uvedené zjištění ukazuje, jak autorka zdůrazňuje, na přetrvávající symbolický význam *herwetu*, který byl ve svém původním významu z dědické praxe již vytlačen.

Za určitý nárys srovnání mezi právním okruhem severoněmeckým a jihoněmeckým ve vztahu k měšťankám je možno považovat podkapitolu věnovanou pražskému

městskému právu, které se utvářelo pod vlivem právních zvyklostí jihoněmeckých. Komparace mezi oběma okruhy je však problematikou velmi komplexní, jíž dosud bohužel v české historiografii nebyla věnována systematická pozornost, je proto velmi obtížné dospět k jednoznačným závěrům. Situaci dále komplikuje fakt, že každé město bylo po právní stránce až do Koldínovy unifikace do velké míry samostatnou jednotkou. Výklad pokračuje citacemi relevantních pasáží z návrhu zákoníku Brikcího z Licka, který se inspiroval především v nálezech brněnských přísežných (opět jihoněmecký právní okruh), a spěje k úspěšnému vyvrcholení kodifikačních snah ve formě *Práv městských království českého* od Pavla Kristiána z Koldína.

Znalost platných právních norem je pro nás zásadní, abychom pochopili mantinely, v nichž se tehdejší obyvatelé a obyvatelky měst pohybovali, jejich výčet tedy není samoučelný. Přesto se domnívám, že v těchto pasážích autorka poněkud přeceňuje závaznost normy pro sociální praxi – středověké právo bylo institucí živou, v praxi bývalo aktivně „nalézáno“ a normy fungovaly spíše jako vodítko pro konečné rozhodnutí přísežných. Tento z našeho pohledu flexibilní charakter fungování práva se přenesl v určité míře i do pozdější doby, což se projevuje mimo jiné tím, že některá nařízení jsou vzájemně v rozporu a záleželo na tom, na jakou stranu se rozhodčí v konkrétním případě přiklonili. Brikcí, jak cituje Michaela Hrubá, nepřipouští ženu jako svědku (s. 91), o pár stran dále se ale dozvídáme, že u Koldína je „pozice ženy před soudem stále omezena na svědku, pro což Koldín používá stejných argumentů jako před téměř půlstoletím Brikcí“ (s. 95). Už ze středověkých měst známe případy, v nichž se svědectví žen připouštělo, ačkoli norma je výslovně zakazuje, takže nás tyto rozpory nemusejí příliš překvapovat. Je však třeba vzít v úvahu specifické fungování tehdejšího práva jako takového. Byť registrujeme snahu o systematickost, kterou autorka zdůrazňuje především v souvislosti s Koldínem (s. 95), ke komplexnímu fungování moderní instituce práva má stále daleko.

Analýza právních pramenů se ve druhé části čtvrté kapitoly prolíná s rozbořením dobové právní praxe. Srovnání právní normy a sociální praxe má (nejen) pro genderově orientované výzkumy zásadní důležitost. Vyplyvá z něj totiž, jak propastné zde mohly existovat rozdíly. Pokud bychom brali v úvahu pouze normu, snadno dospějeme k závěrům, které by interpretovaly status měšťanek a jejich možnosti ve velmi pesimistickém světle. To ostatně bylo typickým rysem *women's history* sedmdesátých a osmdesátých let, kdy byla komparace s ostatními typy pramenů upozadována. Toho si je autorka také velmi dobře vědoma, proto v textu nešetří citacemi řady případů z praxe, které o tehdejší společnosti podávají mnohem plastičtější a barvitější obraz. Nechává nás skrze manželské smlouvy, testamenty a pozůstalostní inventáře rovněž nahlédnout do každodenního provozu pozdně středověkých a raně novověkých městských domácností. Pasáže, kdy autorka tyto příklady dává do vztahu s normou a upozorňuje na konkrétní posuny, patří k nejsilnějším stránkám monografie. V této souvislosti je nutné vyzdvihnout také autorčin živý a poutavý jazykový styl, který přispívá ke čtivosti a atraktivitě textu.

Velmi zajímavá je podkapitola věnovaná ženskému podílu na kriminálních činech, tedy rolím, v nichž se měšťanské ženy objevují v trestní agendě. Sociální spektrum žen, které můžeme jejich prostřednictvím postihnout, se navíc, jak

Hrubá výstižně upozorňuje, lišilo od toho, které nám umožňují zkoumat klasické městské knihy, kde se o nižších vrstvách měšťanské společnosti dozvídáme jen málo. Výrazné zastoupení žen se jí podařilo prokázat nejen v souvislosti s „mravnostními“ delikty, kde bychom jej snad očekávali, ale také s ohledem na kriminalitu hospodářskou, což svědčí o relativně volném dispozičním právu měšťanek nakládat s majetkem. V této podkapitole se přímo nabízí komparace se soudobou kriminalitou mužskou, kterou autorka zohlednila pouze v základních obrysech. Obecně můžeme konstatovat, že potenciál srovnání strategií měšťanek s těmi, jež byly vlastní jejich mužským protějškům, využila v této analýze Hrubá jen v omezené míře; jak ostatně sama konstatuje přímo v textu, „muži v této studii dostali pouze vedlejší role“ (s. 72).

První část závěrečné kapitoly knihy *Disciplinace a regulace v každodenním životě měšťanek* tvoří konstrukce obrazu měšťanské ženy na základě spisů preskriptivních. Výklad je přitom v souladu s dikcí těchto pramenů, silně reflektujících fáze ženského životního cyklu, strukturován na část věnovanou panenství, manželství a vdovství. Hlavní pozornost je s ohledem na jejich nejširší manipulační prostor (podmíněný bezpochyby ekonomickou soběstačností) věnována vdovám. Autorka v této části nepracuje s genderem jako „textovým efektem“ těchto literárních děl (jak to na základě domácích raně novověkých spisů činila např. Lucie Storchová),⁵ ale hlásí se ke zkoumání reflexe již navržených konceptů v sociální praxi (s. 174).

Ještě větší důraz na reálné fungování městských komunit je patrný v závěrečné části monografie, která se věnuje hospodářské a společenské aktivitě měšťanek. Tato pasáž představuje s ohledem na dosavadní domácí historiografickou produkci „o ženách“ novum a můžeme jen litovat, že jí nebylo v rámci textu věnováno více prostoru. M. Hrubá potvrdila na zkoumaném pramenném materiálu platnost závěrů formulovaných při analýze ekonomického života měst na západ od našich hranic. Upozornila na vliv restriktivního charakteru cechovních regulí na omezování ženské práce v řemeslech, zdůraznila však neformální (a tudíž obtížně doložitelný) podíl měšťanek v rámci těchto aktivit. Upozornila také na příklady samostatného podnikání měšťanek především v obchodních živnostech, podmíněného ovšem hospodářským zázemím daných osob. Autorka dospěla v této souvislosti dokonce ke konstatování existence „lokálních obchodních ženských sítí“, což je téma, které by si do budoucna zasloužilo verifikaci na příkladu jiných městských komunit.

Můžeme jen doufat, že monografie Michaely Hrubé představuje otevření pomyslné Pandořiny skříňky, které podnítl další bádání v této oblasti a přispěje k poopravení často tradovaného obrazu české měšťanské ženy jako bytosti, jejíž mentální a společenské horizonty nesahaly za plot vlastního domu.

MICHAELA ANTONÍN MALANÍKOVÁ

5) Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ, *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008; Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.